

Рукописні джерела про життя і діяльність Кирила Транквіліона Ставровецького у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника

Марія КОЛЬБУХ

Подано огляд тих рукописних джерел до життя і творчої спадщини Кирила Транквіліона Ставровецького, які зберігаються у фондах Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Встановлено, що окремі твори, авторство яких приписували Кирилові Ставровецькому, належать іншим визначним діячам кін. XVI – I пол. XVII ст.: Кирилу Замойському та Кирилові Костянтинівському.

Ключові слова: рукописна книга, збірник, автограф, Кирило Транквіліон Ставровецький, Кирило Замойський, Кирило Костянтинівський.

У Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника (далі – ЛННБУ імені В. Стефаника) зберігається різножанровий Слов'яно-греко-латино-польсько-український рукописний збірник XVII ст.¹, який є одним із небагатьох збережених джерел, який містить відомості до біографії визначного українського культурно-освітнього та релігійного діяча кін. XVI – I пол. XVII ст. – письменника, богослова, філософа, педагога, видавця Кирила Транквіліона Ставровецького (†1646). У Збірнику наявні статті з підписом «єромонах Кирило», інші, адресовані йому, а також анонімні твори, автором яких він міг би бути.

Із провенієнційних даних у Збірнику є відтиски штампів «Zbior Lubomirskich» і «Henryk X. Lubomirski»², які засвідчують його приналежність до приватної збірки князів Любомирських у Львові, книги з якої 25 груд-

¹ Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник. I чверть XVII ст. // ЛННБ України імені В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 5, оп. 1, од. зб. 827. – I, 315, IV' арк.

² Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник, арк. 1.

ня 1825 року князь Генріх Любомирський подарував Національному закладу ім. Оссолінських у Львові з метою створити при цій установі Музей ім. кн. Любомирських³. Пам'ятка ввійшла до складу рукописної збірки цього закладу і тепер зберігається у відділі рукописів ЛННБУ імені В. Стефаника. Проте немає жодних відомостей, яким чином і звідки ця рукописна книга потрапила до кн. Любомирських.

До Збірника 4-го формату обсягом 315 арк. чорнилом дрібним письмом одного почерку вписано статті по 29-41 рядок на сторінку з використанням блакитної, зеленої, жовтої фарб і кіноварі в ініціалах, заголовках і розділах статей, а також виділень у самому тексті й на берегах книги. Рукописну книгу оздоблено вузькими, з геометричного орнаменту, заставками, її опрацьовано в I пол. XIX ст. в обкладинку з картону в папері під «мармур», корінець і наріжники виготовлено з коричневої шкіри.

Попередньо аркуші книги було використано для фіксації метеорологічних спостережень за 1610–1616 роки. Водяні знаки на папері (два різновиди двоголового орла та герб Єліта) підтверджують час створення блоку книги. Невдовзі автор записів на текст, розміщений у верхній частині аркушів, наклав білу фарбу й уписав нові статті, які складають Збірник. Його датовані тексти охоплюють 1601–1621 роки, а останню статтю, яку вписано до книги вже після її завершення, за колофоном, датовано 1625 роком. Отже, Збірник створено між 1616 і 1625 роками, тобто в I чверті XVII ст. Проте укладач на полях й надалі вносив певну інформацію, зокрема на арк. 6 за 1625–1627 роки, а на арк. 167 зв. – за 1646 рік.

Збірник I чверти XVII ст. містить набір понад 110 різножанрових статей, написаних церковнослов'янською, грецькою, латинською, польською та староукраїнською мовами: слова та повчання Отців Церкви, життя святих, молитви, статті морального змісту, послання східних патріархів, а також вітальні слова, тогочасну приватну кореспонденцію, – все уклад анонім. Тексти засвідчують коло його зацікавлень, бо ж зібрану інформацію він записував, очевидно, передусім для власних потреб. Статті у *Збірнику* вказують на те, що він був освітненою людиною духовного сану православного віросповідання, проповідником; декілька разів згадано еромонаха Кирила, який був пов'язаний із духівництвом Скиту Манявського, Унівського монастиря та з Рогатинським церковним братством, перебував у м. Замості, в містах Галичини (Львів, Рогатин) і на Волині (м. Корець, с. Добрятин). У колофоні він не подав

³ Sprawa o stanie księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich we Lwowie roku 1828 // *Czasopism naukowy księgozbioru publicznego im. Ossolińskich*, т. 1, зош. 4. Lwów 1828, с. 136.

свого імени, проте задокументував власну позицію щодо неухильного дотримання віри своїх предків: «*Ѧ не есте^т каимо^н, не маичи на свѣти, тѣ^т в^ѣ цѣкви Божѣй, певного мисца, не блукаю са та^н и овде, при о^ну^н вѣри, при о^ну^н крещенїи, при о^нны^н Бг^д стю, маю еппа православного, маю архїейпа, маю патрїа^хи слдги и шафари Божїи. то^т есте^т овца по^а пастыро^н, на которыхъ д^рма^а смотрачи живд^т по^а послушанне^н, споговз т^а цѣкви Божей то^н хован, в^ѣ котор^ѣ д^ѣдове и прад^ѣдове мон с^ѣт змерли. в тѣм стани триваю, non declinando ad dextram neque ad sinistram*» («не ухиляюся ні вправо, ні вліво»)⁴.

Текст рукописної пам'ятки був предметом зацікавлення ще в XIX ст. Над ним працював Яків Головацький, який під заголовком «*Wyścze- gólnienie przedmiotów znajdujących się w tym rękopismie*» подав перелік статей книги відповідно до мови тексту (грецькою, грецькою та латинською, латинською, українською та церковнослов'янською, польською). Цю інформацію вміщено наприкінці Збірника⁵. На передньому форзаці книги зберігся власноручний запис польського історика, довголітнього директора Оссолінеуму Августа Бельовського (зроблений 25 листопада 1847 року), який автором Збірника вважав Кирила Ставровецького, а самому Збірнику дав таку назву: «*Kiryły Stawrowieckiego wypisy, tomu, listy i t. p.*». Такої ж позиції щодо авторства Збірника дотримувалися дослідники давніх рукописних пам'яток Антін Петрушевич⁶ і Омелян Калужняцький⁷.

Постатейний опис пам'ятки зробив В. Кентчинський у каталозі рукописної збірки Національного закладу ім. Оссолінських у Львові⁸. При переліку статей Збірника до тих, які пов'язано з Кирилом Ставровецьким, він відніс такі статті (анонімні та з підписами «еромонах Кирило», «отець Кирило мних»), написані староукраїнською та ин. мовами:

- 1) Вітання ченцям у Скиті Манявському, котрі перебували за с. Марковим зі старцем Іезекеїлом, 29 листопада 1617 року⁹ та 18 січня 1619 року¹⁰, а також привітання отця Теодосія, ігумена

⁴ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 315.

⁵ Там само, арк. I–III.

⁶ А. С. Петрушевичъ. *Дополненія ко сводной Галицко-русской лѣтописи съ 1600 по 1700 годъ*. Львовъ 1891, с. 21; його ж. *Сводная Галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ*. Львовъ 1874, с. 276.

⁷ Е. І. Калужняцкий. *Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ библиотекахъ и архивахъ Львовскихъ*. Кіевъ 1877, с. 7.

⁸ W. Kętrzyński. *Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu Nar. im. Ossolińskich*, т. 3. Lwów 1898, с. 273–275.

⁹ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 177–178.

¹⁰ Там само, арк. 213 зв.–215 зв.

- Скиту Манявського, в час повернення його 26 січня 1619 року з Києва¹¹.
- 2) Благословення унівським ченцям, виголошене в Унівській лаврі з нагоди відходу з обителі 12 січня 1618 року¹²
 - 3) Лист до отця Петра, пресвітера Рогатинського церковного братства, написаний у Львові 29 жовтня 1617 року латинською мовою¹³.
 - 4) Листи еромонаха Кирила до замойського міщанина Йосифа Анастасієвича, грека за походженням, написані польською мовою в м. Замості 10 червня 1621 року¹⁴ й у м. Рогатині¹⁵.
 - 5) Слова латинською мовою на честь польського магната Томаша Замойського та його дружини, датовані 1613, 1617, 1621 роками¹⁶.
 - 6) Вітання на Воскресення Христове (4 березня 1616 року)¹⁷.

У Збірнику наявні також копії документальних матеріалів, написаних до еромонаха Кирила:

- 1) Лист-відповідь Йова Княгиницького зі Скиту Манявського («пустині Маркової») від 23 серпня 1614 року¹⁸ на посланий на рецензію текст *Ісповіданія віри*, що був основою книги, яку написав еромонах Кирило. У листі Й. Княгиницький подає перелік хиб для виправлення і просить не поспішати з друком книги, а подати текст до друкарні, де його розглянуть і поправлять знавці богословської літератури: «ислѣдѹется ѹчеными, и четшими писанїа книгъ ѿчейкихъ». На думку Й. Княгиницького, «лучше замѣдлити и прогласитися, нежели ѹкорити и обезщеститися»¹⁹. У відповідь на зауваження еромонах Кирило написав йому гнівний лист, про що зазначив автор Збірника: «Ѹпїсь на тотъ листъ, же былъ полны" ярости и гнѣва, жебыса прочыи не съблазнили, для тогомъ тѹ его не клалъ»²⁰, –

¹¹ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 287 зв.–288 зв.

¹² Там само, арк. 179 зв.–180 зв.

¹³ Там само, арк. 215 зв.–216 зв.

¹⁴ Там само, арк. 308–309 зв.

¹⁵ Там само, арк. 309 зв.–310 зв.

¹⁶ Там само, арк. 178–179, 188–189 зв., 223–224, 305–306 зв., 306 зв.–307; на арк. 307–грецькою мовою.

¹⁷ Там само, арк. 181.

¹⁸ Там само, арк. 167–171.

¹⁹ Там само, арк. 170.

²⁰ Там само, арк. 171.

а згодом (1618) книгу *Зерцало богословії* з підписом «Кирило Транквіліон»²¹ опублікував у новоствореній друкарні в Почаєві. На бічному березі арк. 167 зв. Збірника переписувач тексту листа помістив приписку: «Лістъ тѣ естъ до Кирилла Бѣзбородаго на книгѣ его на званіи Зерцало Богословіи. который потѣ апостатова, и в Ченнигови игуменство ѿ короля ми», – а продовження її, на думку автора публікації листа проф. С. Голубева²², написано іншою рукою: «Здо рѣкъ дѣмъ [1646] на то игуменствѣ та же»²³.

- 2) Лист ігумена Скиту Манявського Теодосія еромонахові Кирилу, «люботрудному проповіднику Слова Божого заможському», написаний у липні 1625 року²⁴, в якому автор зазначає, що вчасно не відповів на його лист, але від ігумена Заплатинського (очевидно, унівського архимандрита Гедеона) дізнався, що проповідник перебуває у Львові, де полагаджує різні справи: «Трудятеся по различнымъ мѣстехъ хоти влѣочіе пашее въздвигнути, стоищее утвердити, везчинное исправити»²⁵. Посилає йому також копії двох патріярших листів, які переписав проповідник, і просить приїхати та скопіювати ще третій лист патріярха.

Автор публікації окремих статей Збірника проф. С. Голубев уважав, що Кирило Транквіліон є ще автором листів отця Кирила, ігумена любартівського, до всіх християн «обще»²⁶ та до Мінського церковного братства 1618 року²⁷, в яких закликає обстоювати православну віру, а в останньому повідомляє про неможливість прислати вчителя на прохання братства.

На основі спостережень над текстом пам'ятки та висновків дослідників життєпис Кирила Ставровецького було доповнено такою інформацією:

²¹ Транквіліон (лат. – спокійний) – відоме ім'я римського мученика, пам'ять якого вшановують 18 грудня (див.: Сергій, архимандрит. *Полный месяцеслов Востока*, т. II: Святой Востокъ. Москва 1876, с. 157). Дві інші опубліковані книги К. Ставровецького (*Евангеліє учительне*. Рохманів 1619, і *Перло многоцѣнное*. Чернігів 1646) також із підписом «Кирило Транквіліон».

²² С. Голубев. *Кіевській митрополитъ Петр Могила и его сподвижники*, т. I. Київ 1883, с. 218–225 (II рахунок) (Приложенія: Матеріали для історії западно-русской церкви).

²³ Там само, с. 233.

²⁴ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 315 зв.

²⁵ Там само, арк. 315 зв.

²⁶ Там само, арк. 184–184 зв.

²⁷ Там само, арк. 183–184.

до січня 1618 року був ігуменом Унівського монастиря, після того – ігуменом монастиря в Любартові на Волині²⁸, а в 1621–1625 роках – проповідником у м. Замості²⁹. Проте в такій версії засумнівався український книгознавець, історик літератури Сергій Маслов (1880–1957) – учень відомого дослідника давніх пам'яток Володимира Перетца. С. Маслов, за рекомендацією В. Перетца, впродовж 1904–1908 років працював над магістерською дисертацією про життя й літературну діяльність Кирила Ставровецького, а загалом цю тему опрацьовував упродовж цілого свого життя.

Ретельно проаналізувавши текст Збірника, С. Маслов помітив, що приписку на березі рецензії Й. Княгиницького на проспект тієї книги К. Ставровецького, яку згодом було названо *Зерцало богословії*³⁰, написано тим самим почерком, що і сам текст Збірника, тільки темнішим чорнилом³¹. У рецензії на опубліковану «Історію українського друкарства» Івана Огієнка³² С. Маслов написав, що потрібно було б утриматися від категоричних тверджень про те, що Кирило Ставровецький був ігуменом Унівського монастиря, а потому проповідником у м. Замості, бо «всі існуючі в літературі вказівки щодо цього походять від рукописного збірника Осолінських № 827, зв'язок якого з Транквіліоном ще вимагає наукового обґрунтування»³³. У зв'язку з цим, продовжує автор, необґрунтованим є твердження про те, що Кирило Ставровецький почав друкувати *Зерцало богословії* в Уневі 1617 року. На думку С. Маслова, І. Огієнко «цілком правий, відзначивши, що Транквіліон мав власну друкарню, яка функціонувала р. 1618 в Почаєві, а р. 1619 в Рохманові», проте С. Маслов не погод-

²⁸ На думку Михайла Возняка, Кирило був любартівським ігуменом монастиря біля Любліна (М. Возняк. *Історія української літератури*, т. 2, ч. 1. Львів 1921, с. 180).

²⁹ М. Возняк. *Історія української літератури*, т. 2, ч. 1, с. 180; Ставровецький Кирило (Транквіліон) // *Енциклопедія українознавства: слов. частина / голов. ред. В. Кубійович (перевид. в Україні), т. 8. Львів 2000, с. 3011; Транквіліон-Ставровецький Кирило // Українські письменники: Біо-бібліографічний словник / уклад. Л. Махновець; відпов. ред. О. Білецький, т. 1: Давня українська література (XI–XVIII ст.). Київ 1960, с. 560–564; К. Харлампович. *Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ православнымъ, религиозное обученніе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣльї защиты православної вѣры и церкви*. Казань 1898, с. 385–386.*

³⁰ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 167 зв.

³¹ С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность: Опыт историко-литературной монографии*. Киев 1984, с. 33.

³² І. Огієнко. *Історія українського друкарства*, т. 1: *Історично-бібліографічний огляд українського друкарства XV–XVIII вв.* Львів 1925.

³³ С. Маслов. Нові роботи з історії українського друкарства // *Бібліологічні вісті* 2 (1927) 100.

жувався, що її перенесли до Чернігова, підтвердженням чого нібито є шрифти й оздоблення стародруків³⁴.

Оглядаючи науковий доробок свого учня з нагоди його 25-літньої наукової діяльності, В. Перетц зазначив, що найбільшою на той час працею С. Маслова була монографія про Кирила Ставровецького, бо «такої ґрунтовної, повної, критично та діловито написаної ми не маємо ні про одного з старих українських письменників»³⁵. Утім, вона все ще залишалася неопублікованою. Причиною цього, на думку академіка, було те, що «автор немилосердно строгий та надто критичний до самого себе в погоні за досконалістю»³⁶. В. Перетц висловив сподівання, що, автор наважиться опублікувати свою багатолітню роботу, «не чекаючи випадку побувати в Ватиканській Бібліотеці для з'ясування однієї, що непокоїть його, деталі з біографії Транквіліона»³⁷.

Проте встановити, хто був автором Збірника, через брак фактичного матеріалу С. Маслов так і не зміг. Очевидно, це й було причиною, що дослідник за своє життя так і не видав монографії. Вона побачила світ щойно в 1984 році³⁸ завдяки підготовці до друку упорядника видання – українського літературознавця, співробітника Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України Ганни Павленко – з передмовою Володимира Кречотня – учня С. Маслова.

Переломними для встановлення імені укладача Збірника, переписувача й автора окремих його статей стали відкриті в 1970-х роках зусиллями Ярослава Ісаєвича записи у збірнику-конволюті кін. XVI – I пол. XVII ст., що зберігається в Національній бібліотеці у Варшаві³⁹. Переглядаючи чотири стародруки, які складають конволют, Я. Ісаєвич помітив на сторінках видання «Аполлея Апології книжки» (Київ, друкарня Печерської лаври, 1628)⁴⁰ численні записи на берегах і між рядками тексту, зроблені в 40-х роках XVII ст. (до 1649) однією рукою дрібним почерком українською, церковнослов'янською, грецькою, латинською та польською мовами, виконані чорнилом, кіновар'ю та синьою фар-

³⁴ С. Маслов. *Нові роботи з історії українського друкарства*, с. 100.

³⁵ В. Перетц. Нарис наукової діяльності проф. С. І. Маслова // *Сергій Маслов 1902–1927*. Київ 1927, с. 25.

³⁶ Там само, с. 25.

³⁷ Там само.

³⁸ С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*.

³⁹ Qu XVI 953–956.

⁴⁰ *Аполлея Апології книжки* [= Національна бібліотека у Варшаві. Відділ стародруків, Qu XVI 956, [3], 9 арк.]. Київ 1628.

бою. З-поміж уписаних статей дослідник виокремив літописні записки, які стосувалися відомих авторів співвітчизників, найчастіше про їхню смерть. У записах автор подав інформацію про діячів української культури, зокрема про таких видавців і друкарів, як Лаврентій Зизаній, Тарас Земка, Ісає Копинський, Ісаакій Борискович, Памво Беринда й ин. Найбільше записів – про православних мешканців м. Замостя, що засвідчує працю автора саме в цьому місті⁴¹.

Порівнявши записи на стародруці з текстом Слов'яно-греко-латино-польсько-українського збірника I чверти XVII ст., історик Я. Ісаєвич зробив висновок, що автором є одна і та сама особа – еромонах Кирило зі Замостя⁴². З иншого джерела відомо, що це був еромонах (у 1631–1648 роках) православної церкви св. Миколая у м. Замості Кирило Іванович⁴³. Він відомий також як Кирило Замойський, згаданий зокрема у грамоті від 30 вересня 1648 року московського царя Алексея Михайловича, адресованій Зосимі Прокоповичеві, у минулому чернігівському єпископу. У грамоті цар звернувся з проханням прислати когось із київських учених – учителів-священіоноків – для редагування церковнослов'янського тексту Біблії відповідно до грецького оригіналу, – тих, хто добре знав грецьку та латинську мови і міг робити з них переклади⁴⁴. У характеристиці документа дослідник К. Харлампович висловив припущення, що Кирило Замойський – це Кирило Транквіліон. Однак він зазначив, що це лише здогадка, від якої слід буде відмовитися, якщо стане відомо про иншого Кирила⁴⁵. Тож Кирило Замойський належав до київського гуртка вчених, які готували до видання книги у друкарні Києво-Печерської лаври. З його записів дізнаємося, що на замовлення Києво-Печерської друкарні він брав участь у редагуванні церковнослов'янського тексту Біблії, початок якої до Книги пророка Даниїла опрацював Лаврентій Зизаній⁴⁶. Відомо про задум публікації Біблії, яка би відрізнялася від Острозької форматом і художнім оздобленням, тому для неї в 1645–1649 роках гравер Ілля виготовив близько

⁴¹ Я. Ісаєвич. Новые материалы об украинских и белорусских книгопечатниках первой половины XVII в. // *Книга: исследования и материалы*. Москва 1977, сб. XXXIV, с. 150–152.

⁴² Там само, с. 153.

⁴³ А. Будилович. *Русская православная старина в Замостье*. Варшава 1885, с. 98.

⁴⁴ К. Харламповичъ. *Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь*, т. 1. Казань 1914, с. 119.

⁴⁵ Там само, с. 120.

⁴⁶ *Аполлея Апології книжки*, арк. 6 зв.

150 ілюстрацій⁴⁷. Очевидно, за рекомендацією Лаврентія Зизанія, до тієї роботи залучили Кирила Івановича. Їхні давні взаємини засвідчує такий факт: 1618 року еромонах Кирило гостював у Лаврентія Зизанія в м. Корці на Волині, де переписав його *Повчання при погребі Софії, княгині Чарторийської*⁴⁸.

Кирило Замоївський згаданий також у Пом'янику Скиту Манявського серед імен православних архимандритів – визначних діячів української культури Ісаї Балабана, Євтимія Плетенецького, Захарії Копистенського, Йосифа Тризни, Інокентія Гізеля й ин.⁴⁹

У переліку осіб, котрі брали участь у Київському православному соборі 1628 року, в самій *Аполлеї Апології книжки* є підпис засновника Святогеоргіївського монастиря в Любартові: «Многогрішний Кирилль игумень Любартовскій. Протъ монастырей воеводства Кієскаго, Волинскаго, и Брацлавскаго»⁵⁰, – отже, й автор двох листів, уписаних в аналізований Збірник⁵¹. В інших джерелах його названо Кирилом Костянтинівським⁵² і Кирилом Тимофійовичем⁵³. Слід зазначити, що Кирила Ставровецького не можна вважати любартівським ігуменом, адже вже з 1626 року він був архимандритом греко-католицького Єлецького Успенського монастиря в Чернігові⁵⁴, тому не міг брати участі у православному соборі 1628 року. На іншому стилі викладу думок любартівського ігумена у двох листах, уміщених у Збірнику, наголошував іще С. Маслов⁵⁵.

Отже, у статтях, уписаних до Слов'яно-греко-латино-польсько-українського рукописного збірника I чверти XVII ст., фігурують три еромонахи Кирили: Кирило Іванович Замоївський, Кирило Тимофійович Костянтинівський і Кирило Транквіліон Ставровецький, а Збірник – це автограф Кирила Івановича Замоївського. Він був переписувачем статей, їхнім

⁴⁷ Я. Ісаєвич. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*. Львів 2002, с. 195.

⁴⁸ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 171–177.

⁴⁹ *Великий Скит у Карпатах: У 3-х т., т. 1: Патерик Скитський. Синодик* / гол. ред. М. Кугутяк. Львів 2013, с. 463.

⁵⁰ С. Голубев. *Кієвській митрополитъ Петр Могила и его сподвижники*, с. 313, П р а хунок.

⁵¹ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 183–184 зв.

⁵² О. Бевзо. *Львівський літопис і Острозький літописець*. Київ 1970, с. 130.

⁵³ К. Харламповичъ. *Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь*, с. 82.

⁵⁴ А. В. Верзиловъ. Уніатскіе архимандриты въ Черниговѣ // *Труды Черниговской губернской архивной комиссии*, вип. 5. Черниговъ 1903, с. 25.

⁵⁵ С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*, с. 35.

укладачем і автором окремих із них, тому анонімні статті, а також із підписом «єромонах Кирило» належать саме йому. До нього, Кирила, проповідника Слова Божого зі Замостя, адресовано також лист 1625 року преподобного Теодосія, ігумена Скиту Манявського⁵⁶. Лише два скопійовані для Збірника листи⁵⁷ написав любартівський ігумен Кирило Тимофійович Костянтинівський, і тільки переписаний лист Й. Княгиницького було надіслано Кирилові Транквіліону Ставровецькому⁵⁸, тому лише цей документ є джерелом до його біографії. У зв'язку з цим інформація про те, що Кирило Транквіліон був ігуменом в Уневі й у Любартові, проповідником у м. Замості є недостовірною, а стосується інших визначних українських релігійних та культурних діячів. На думку Я. Ісаєвича й І. Мицька, біографію Кирила Ставровецького необхідно уточнити, а матеріяли до неї слід шукати в передмовях до видань автора⁵⁹.

Тим часом в опублікованій 1984 року монографії С. Маслова *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*⁶⁰ подано гіпотетичні припущення вченого про життєвий шлях Кирила Транквіліона Ставровецького, базовані на дослідженнях попередників. Нові ж відкриття Я. Ісаєвича подано у примітках як інший погляд⁶¹, але сучасні дослідники й надалі використовують застарілу інформацію⁶².

Копія листа Йова Княгиницького до Кирила Ставровецького⁶³, яку вмістив у Збірнику I чверти XVII ст. Кирило Іванович, інформує про його задум опублікувати книгу, основні положення якої він виклав у проспекті, названому *Исповіданіє віри*, надіславши його Й. Княгиницькому на рецензію. У відповідь 23 серпня 1614 року отримав од нього лист, у якому рецен-

⁵⁶ *Слов'яно-греко-латино-польсько-український збірник*, арк. 351 зв.

⁵⁷ Там само, арк. 183–184 зв.

⁵⁸ Там само, арк. 167–171 зв.

⁵⁹ Я. Ісаєвич, І. Мицько. Життя і видавнича діяльність Кирила-Транквіліона Ставровецького // *Бібліотекознавство та бібліографія*. Київ 1982, с. 52.

⁶⁰ С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*.

⁶¹ Там само, с. 218.

⁶² Б. Пиндус, Г. Черняхівський. Ставровецький (Транквіліон) Кирило // *Тернопільський Енциклопедичний словник*, т. 3 / редкол.: Г. Яворський (голова) та ін. Тернопіль 2008, с. 327; Я. Стратій. Транквіліон-Ставровецький Кирило // *Філософська думка в Україні: біобібліогр. словник*. Київ 2002, с. 191 та ін.

⁶³ Опублікував лист Йова Княгиницького до Кирила Ставровецького проф. С. Голубев (див.: С. Голубев. *Кієвській митрополитъ Петр Могила и его сподвижники*, с. 218–225, II рахунок), але передав текст із деякими неточностями, зокрема щодо року написання листа: 1619 замість 1614-го.

зент указав на хиби (неправославні думки, неточності) й просив не поспішати з виданням, а подати до друкарні, де українські знавці богословської літератури внесуть правки. Кирило Ставровецький, надсилаючи проспект, сподівався від Й. Княгининського підтримки своїх творчих намірів, а не критичного відгуку. Відомо-бо, що Кирило Ставровецький уже мав досвід підготовки книг до видання: 19 січня 1614 року він отримав благословення від львівського єпископа Єремії Тисаровського на працю над *Євангелієм учительним*, у січні 1615 року в друкарні Львівського Успенського братства було опубліковано Псалтир із присвятою княгині Ганні Ходкевичівні Корецькій⁶⁴, що його він підготував. Незважаючи на різку відповідь рецензентові, автор усе-таки взяв до уваги його зауваження й у зміненому вигляді⁶⁵ опублікував твір під заголовком *Зерцало богословії* щойно через чотири роки (1618) з підписом «Кирило Транквіліон».

Із дописаної інформації на березі арк. 167 зв. Збірника, де скопійовано лист Й. Княгининського, дізнаємося про те, що Кирило Ставровецький від православної віри відступив («апостатова»⁶⁶), а від короля отримав ігуменство в Єлецькому монастирі у Чернігові, де пробув до смерті – 1646 року. У цій приписці задокументовано, що Кирила Ставровецького називали Кирило Безбородий. Під таким прізвиськом він фігурує також у православному трактаті *Indicium, to iest pokazanie cerkwi prawdziwey* (1638)⁶⁷. Це прізвисько К. Ставровецького дослідники пов'язують із його викладанням у школі Львівського Успенського братства, яке конфліктувало з львівським єпископом Гедеоном Балабаном, чії родичі та знайомі завдавали численних кривд братству, зокрема вчителям школи, а серед них – «дидаскалу Кирилу, який від братства по-грецьки промовляв до отця патріарха на суді»⁶⁸, коли судилися з отцем владикою й хотіли висмикати йому бороду»⁶⁹.

⁶⁴ Я. Ісаевич. *Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми*, с. 198.

⁶⁵ Зміст *Зерцала богословії* не відповідає рецензії (див.: С. Маслов. *Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность*, с. 34).

⁶⁶ Лат. *apostata* – відступник від християнської віри.

⁶⁷ С. Голубев. *Кієвській митрополитъ Петр Могила и его сподвижники*, с. 232, II рахунок.

⁶⁸ У листопаді 1589 р. Кирило Транквіліон, захищаючи братство у Тернополі, виступив із промовою перед константинопольським патріархом Єремією II Траносом (див.: К. Харлампович. *Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ православнымъ, религиозное обученніе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣль защиты православної вѣры и церкви*, с. 299; Б. Пиндус, Г. Черняхівський. *Ставровецкий (Транквиліон) Кирило*, т. 3. Тернопіль 2008, с. 327).

⁶⁹ *Пам'ятки братських шкіл на Україні кінець XVI – початок XVII ст.: Тексти і дослідження*. Київ 1988, с. 20.

Слід зазначити, що Кирило Замоївський, подаючи рік смерті Кирила Ставровецького, використав ту саму фразу з негативним відтінком, яку він умістив у літописних записках на берегах *Аполлеї Апології книжки* на-впроти присяги на Київському православному соборі 1628 року Мелетія Смотрицького, яку той порушив⁷⁰, що засвідчує негативне ставлення до осіб, які перейшли на іншу віру. Що ж до запису аналогічної інформації про православних парафіян, то Кирило Замоївський послуговувався словами «*дїръ*»⁷¹, «[предс]тався»⁷².

Джерелом до біографії Кирила Ставровецького вважали також *Житіє Йова Княгиницького*, яке у 20-х роках XVII ст. написав Ігнатій із Любартова⁷³. З п'яти відомих сьогодні списків Манявського збірника⁷⁴, які містять Житіє Й. Княгиницького, в ЛННБУ імені В. Стефаніка зберігаються два: 1) найдавніший із відомих сьогодні – II чверти XVII ст. з Підгорецького монастиря⁷⁵, 2) 70-80-х років XVII ст., що його скопіював ігумен Скиту Манявського єромонах Доротей (†1686), тепер зберігається в рукописній збірці Національного закладу ім. Оссолінських у Львові⁷⁶. У Житті задокументовано такий факт, пов'язаний із єромонахом Кирилом, що перед смертю Й. Княгиницького 29 грудня 1621 року «и бы^т на то^а ча^а ієромона^х Кири^л и^з Замостя. и прог^ла къ нему по еллинскѹ прог^лашнн прощеніа и о молитвѹ. ѿ же тако^а ѿвѣща по греческѹ нѣколко словѣ»⁷⁷. В іншому списку перед двома останніми словами доповнено: «Прог^лашнн прощеніа»⁷⁸. Тож тут і справді йдеться про Кирила Івановича Замоївського, який також добре знав грецьку мову, тому ці пам'ятки не є джерелами до біографії Кирила Транквіліона Ставровецького.

У відділі рукописів ЛННБУ імені В. Стефаніка (збірки Наукового товариства ім. Шевченка, Національного закладу ім. Оссолінських у Львові та колекція Антонія Петрушевича) є також списки творів Кирила Ставровецького XVII-XVIII ст.: п'ять – *Зерцала богословії* (Почаїв 1618

⁷⁰ Аполлея Апології книжки, арк. 3 зв.

⁷¹ Там само, арк. 6.

⁷² Там само, арк. 3 зв.

⁷³ Тепер Любар, смт. Любарського р-ну Житомирської обл.

⁷⁴ Один із них у Бібліотеці Румунської академії (Cod Slavici 567), два у бібліотеці монастиря Путна в Румунії (№№ 60, 74), див.: *Великий Скит у Карпатах*, т. 1, с. 16–20.

⁷⁵ Манявський збірник. II чверть XVII ст. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів, ф. 3 (МВ), од. зб. 144, I, 50, I' арк.

⁷⁶ Манявський збірник. 70–80-ті рр. XVII ст. // ЛННБ України ім. В. Стефаніка. Відділ рукописів, ф. 5 (Осс.), оп. 1, од. зб. 2180, IV, 103, I' арк.

⁷⁷ Там само, арк. 88 зв.

⁷⁸ Там само, арк. 96.

або Унів 1692)⁷⁹, один – *Євангелія учительного* (Рохманів 1619)⁸⁰. Тут зберігається також копія 1828 року виконаної на Закарпатті переробки *Перла многоцінного* (Чернігів 1646)⁸¹.

Із двох списків *Зерцала богословії* сформовано окремі книги, в яких відтворено цілий текст почаївського видання 1618 року: кін. XVII ст.⁸² і 1755 року⁸³, що його переписав Іоан Жуковський у м. Ляхівці⁸⁴ «по^а зложенои храмѹ Рождест[ва] П[р]есв. Б[огороди]ци, Подгоранской». В останньому ще подано титульний аркуш, посвяту Олександрові Пузині (зберігся фрагмент), передмову до читача, лексикон і молитву автора наприкінці книги. Ці два списки доповнено літописними статтями.

Три списки *Зерцала богословії* Кирила Транквіліона вміщено в різножанрові збірники, в них відсутні окремі статті твору: у списку 1754 року⁸⁵ – глави 15-35 стародруку. Список 1774 року⁸⁶, автор перепису якого Дмитро (Митро) Вакій, дяк с. Кривого, син попа Томаша зі Закарпаття, назвав «*Зерцало тайной вѣгословіи*», спочатку скопіювавши другу частину твору, після неї – першу, крім статті: «*Сѣмъ вѣдомостѣ читѣнникови належитѣ для чо^г аггѣлове и свѣтъ сѣи и чѣкъ и злогливне людѣ муромъ сѣтъ названы*». Також відписав переробку трьох статей есхатологічного змісту з другої частини *Перла многоцінного* Кирилла Ставровецького (Чернігів 1646): «*Вазанье в приходѣ антихристовѣ*», «*В карностѣ страшныѣ на слѣгъ антихристовыѣ печатованыѣ и на самаго антихриста*», «*Вазаніе в кончаніи сего свѣта потокомъ и огнемъ*»⁸⁷ – і копію «*Житѣя тогожде трудолюбца по совершеніи*»⁸⁸. Автор списку 1725 року⁸⁹ Іоан Ханасович

⁷⁹ Збірник. Серед. XVIII ст. // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 77 (АСП), оп. 1, од. зб. 54, 215 арк.; Збірник. XVIII ст. // Там само, ф. 77 (АСП), оп. 1, од. зб. 159, 122 арк.; Збірник богословський. 1774 р. // Там само, ф. 1 (НТШ), оп. 1, од. зб. 280, 126 арк.; Кирило Ставровецький Транквіліон. *Зерцало богословії*. Кін. XVII ст. [список – Почаїв 1618] // Там само, ф. 1 (НТШ), оп. 1, од. зб. 288, арк. 1–111 зв.; Кирило Ставровецький Транквіліон. *Зерцало богословії*. 1755 р. [список – Почаїв 1618] // Там само, ф. 5 (Осс.), оп. 1, од. зб. 2172, арк. 1–74 зв.

⁸⁰ Кирило Ставровецький Транквіліон. *Євангеліє учительне*. 1689 р. [список – Рохманів 1619] // Там само, ф. 3 (МВ), од. зб. 2180, 296 арк.

⁸¹ Збірник есхатологічний. 1828 р. // Там само, ф. 1 (НТШ), оп. 1, од. зб. 259, 81 арк.

⁸² Кирило Ставровецький Транквіліон. *Зерцало богословії*. Кін. XVII ст., арк. 1–111 зв.

⁸³ Кирило Ставровецький Транквіліон. *Зерцало богословії*. 1755 р., арк. 1–74 зв.

⁸⁴ Тепер, очевидно, смт. Білогір'я Білогірського р-ну Хмельницької обл.

⁸⁵ Збірник. Серед. XVIII ст., арк. 130–188.

⁸⁶ Збірник богословський. 1774 р, арк. 11–95 зв.

⁸⁷ Там само, арк. 96–101.

⁸⁸ Там само, арк. 102–103.

⁸⁹ Збірник. XVIII ст., арк. 35–85 зв.

відтворив лише 2-гу частину твору Кирила Ставровецького, крім глав 6-8, 14, 22-28. Він виготовив титульний аркуш, указавши автора: «Кирилъ транквилонъ и проповѣдникъ слова Божіа», – та подав вихідні дані манускрипту. Вписав також *Слово ко читателемъ*, яке починається словами з Євангелія від Матвія (23, 13): «Горѣ вамъ вожди слѣпїи; яко затворяете свѣтъ пре^а чѣлки»⁹⁰, – де звучить мотив переслідувань автора.

У рукописній збірці Центрального василіянського архіву та бібліотеки у Львові зберігається також список 1689 року *Євангелія учительного* Кирила Ставровецького⁹¹ з рохманівського видання 1619 року. До 20-х років ХХ ст. книга належала бібліотеці Крехівського монастиря. Скопійована інформація на верхніх берегах арк. 18-29 рукописної книги з її титульного аркуша (тепер втраченого) засвідчує переписувача: «Священника юриньського», – та рік створення пам'ятки. Водяні знаки на папері («аламода» та герб) підтверджують рік її написання, а отже, й переписувача Євангелія учительного – о. Іоана, пресвітера юринецького⁹².

Згаданий список *Євангелія учительного* Кирила Транквіліона має численні дефекти, втрачені початкові та кінцеві аркуші, а також текст повчань із 2-ї до 11-ї неділі після П'ятдесятниці. У книзі є цінний запис користувача о. Іоана Козанкієвича⁹³, гусятинського депутата і синьківського пресвітера. З нього дізнаємося, що в 1816 році книга була в с. Синьківцях⁹⁴, де автор запису читав її «съ богомислїемъ и любовїю»⁹⁵ та зазначив, що «обрѣтантыя здѣ науки новому и молодому парохови въ шповѣданїи Слова Божіа для Цвѣченїа ся многопотребнїи, а наипаче Христоуцкивому и простому народу къ разумѣнїю таинъ Христовихъ и воспрїятїю Божественныхъ словесъ полезнїи, которїи часто читани выкаютъ предъ Народомъ Венковецкимъ въ храмѣ Вознесенїа Христова чрезъ настоящихъ Каплановъ»⁹⁶.

Список 1828 року II частини *Перла многоцїнного* Кирила Ставровецького (Чернігів 1646) із давнішої закарпатської переробки вміщено у Збірник есхатологічний⁹⁷, відомий як Апокрифічні повчання Івана Турка зі Золотарева, завдяки переписувачеві Івану Туркові, який зробив копію при храмі Іоана Хрестителя в Золотареві (Закарпаття), де кни-

⁹⁰ Збірник. XVIII ст., арк. 37 зв.–38.

⁹¹ Кирило Ставровецький Транквіліон. *Євангеліє учительне*. 1689 р., 296 арк.

⁹² Тепер, очевидно, с. Юринці Городоцького р-ну Хмельницької обл.

⁹³ Кирило Ставровецький Транквіліон. *Євангеліє учительне*. 1689 р., арк. 107 зв.–117 зв.

⁹⁴ Тепер є частиною с. Городниці Гусятинського р-ну Тернопільської обл.

⁹⁵ Кирило Ставровецький Транквіліон. *Євангеліє учительне*. 1689 р., арк. 108.

⁹⁶ Там само, арк. 111 зв.–115.

⁹⁷ Збірник есхатологічний. 1828 р., 81 арк.

гу віднайшов Гіадор Стрипський, а в 1909 році передав до Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

Отже, у відділі рукописів ЛННБ України імені В. Стефаника джерелом до життя й діяльності Кирила Транквіліона Ставровецького є копія листа від 23 серпня 1614 року Йова Княгиницького до письменника з рецензією на проспект його книги *Зерцало богослов'ї*, а також приписки з біографічними відомостями про автора, вміщені у Слов'яно-греко-латино-польсько-українському рукописному збірнику I чверти XVII ст., укладачем, переписувачем і автором окремих статей якого є Кирило Іванович Замойський. Інші ж статті Збірника, які дослідники тривалий час приписували Кирилові Ставровецькому, належать визначним культурним і релігійним діячам кін. XVI – I пол. XVII ст.: Кирилові Івановичу Замойському та Кирилові Тимофійовичу Костянтинівському. Інформація про Кирила в Житті Йова Княгиницького, яке вписане до Манявських збірників, стосується не Кирила Транквіліона Ставровецького, а іншої особи – Кирила Івановича Замойського.

Популярність творчості Кирила Транквіліона Ставровецького впродовж віків засвідчують наявні у фондах Бібліотеки рукописні списки XVII–XIX ст. його творів, важливість і значення яких задокументовано в покрайніх записах.

Додаток: фрагменти текстів *Перла многоцінного* Кирила Транквіліона у стародруці 1646 року та його переробки в рукописному Збірнику 1828 року⁹⁸.

| | |
|--|--|
| Транквіліон К. <i>Перло многоцінное</i> . Чернігів 1646, арк. 152–152 зв. | Збірник есхатологічний. 1828. НТШ-I 259, арк. 31 зв. |
| <p>Тогожъ казана часть, ѿ. Ш страшливома декретѣ правосудногъ Бѣа.</p> <p>Увымнѣ душа ми страхомъ оумираетъ; тилко ѿ слѣха, преже сѣда онагъ страшногъ, и шко мое: поневоли слезы гворѣи на ланыти вливаеть, гды шный страшливы" декретъ; пакъ громъ страшний блиснетъ, и вѣдетъ и зъ оуетъ правосудногъ и страшногъ Бѣа. Увы"нѣ что тог"а // начнетъ мыслити душа грѣшнаа; гды начнеты Бѣгъ оу совѣсти строфовати: дѣла злыи и темныи пре" позоро" аггловъ с": свонихъ, и показовати явнѣ пре" всеми с" свонии оуго"никами.</p> | <p>Яхъ мнѣ вѣдной дѣи мое котораи нѣѣ ѿ страха и трепета, оумирати мѣси", видати тѣ"кѣи и нестерпимы" страшнаго сѣда Бѣѣа декрет": сказаны" на грѣшники, и лице мое ѣ нѣждоу слезами горькими ѿмыватиса мѣситъ слышаще страшны" правосуд"наго Бѣа декрет": которы" акн гро" со трепето" блиснет" и зъ оуетъ Бѣѣихъ и вынде" оуби мнѣ, что тог"а грѣшнаа дѣа помышлати бѣдетъ гдыто, в то времяа вса танама злаа и темнаа видимаа и невидимаа дѣла и помышленѣа на Божнимъ сѣдѣ ѿкрыт"са не токмо пред агглы и оугодниками его сѣтими а пре" всеми мѣра сего сотворени явнѣ и ясно показу"са.</p> |

⁹⁸ Збірник есхатологічний. 1828, 81 арк.

**Manuscript Sources about Life and Activity
of Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky in the Collections
of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library**

Mariya Kolbukh

The article presents a review of manuscript sources about the life and literary legacy of Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky which are preserved in the collections of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library. It is ascertained that some works ascribed to Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky were written by other prominent activists of the late 16th – early 17th centuries, i.e. by Kyrylo Ivanovych Zamoysky, Kyrylo Tymofiyovych Kostiantynivsky.

Keywords: a manuscript book, a collection, autograph, Kyrylo Tranquillon Stavrovetsky, Kyrylo Ivanovych Zamoysky, Kyrylo Tymofiyovych Kostiantynivsky.